

VOORWOORD

Uw koninkrijk is verdeeld en aan de Meden
en de Perzen gegeven
Over het leven van Miklós Bánffy

Jaap Scholten

‘Je bent een ezel, mijn zoon! Je weet helemaal niets van ons! Ik zal het julie laten zien.’ Dit was de reactie van Miklós Bánffy na lezing van het manuscript van de schrijver Tamási Aron die een roman had geschreven over de Transsylvaanse aristocratie. Daarop besloot Bánffy zelf een roman te schrijven die in dat milieu speelde, zo vertelde Miklós Bánffy, het petekind van de schrijver, me. Dat boek groeide uit tot de Transsylvaanse trilogie van bijna 1600 bladzijden met de titels *Zij werden gewogen* [het onderhavige *Geteld, geteld*], *Zij werden te licht bevonden* en *Zij worden aan stukken gescheurd*. Zowel de nazi’s als de communisten beviel het werk niet. Veertig jaar lang werden de boeken en de auteur ervan in de ban gedaan. Pas in 1982, onder het naar het Westen lonkende goulashcommunisme van János Kádár, mocht voor het eerst weer een Hongaarse editie verschijnen. In 1999 volgden een sterk ingekorte Engelse vertaling (vertaald en verzorgd door Patrick Thursfield en Katalin Bánffy, de in Tanger levende dochter van de schrijver) en gestage internationale erkenning. Bánffy’s trilogie wordt nu, drie kwart eeuw na verschijnen, door de critici vergeleken met het werk van Tolstoj, Proust en Tomasi di Lampedusa.

Miklós Bánffy (1873-1950) werd geboren in een van de machtigste geslachten van Transsylvanië, namelijk de grafelijke familie Bánffy de Losoncz. Zijn familie bezat tienduizenden hectare land, huizen en paleizen, waaronder Bonchida, ‘het Versailles van Transsylvanië’, dat in de trilogie voortleeft als Dénestornya. Bánffy’s leven valt samen met een cruciaal tijdperk voor Hongarije. In 1867 werd het Compromis – de Ausgleich – met Oostenrijk gesloten, waaruit de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie ontstond, die voor Hongarije een periode van ongekende groei bracht. Het was een van de snelst groeiende economieën ter wereld. De Pest-zijde van Budapest schoot uit de grond, met de opera, het nieuwe parlement, de beurs en de brede Parijs-achtige avenues. De Hongaarse

taal, de literatuur, de architectuur en de muziek bloeiden. Eeuwenlang hadden de Habsburgers hun pluriforme rijk weten te besturen door alle nationaliteiten en religies ongeveer even ontevreden te houden, met de Ausgleich verwierven de Hongaren een bevoorrechte positie. Dit riep afgunst, verlangens en ambities op bij de andere nationaliteiten binnen de dubbelmonarchie.

De trilogie speelt aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, de jaren 1904-1914. De aristocratie bestuurde nog immer met grote vanzelfsprekendheid het land, tussen de paardenrennen en de patrijzenjacht door. Bánffy beseft hoezeer het een tot verdwijnen gedoemde klasse was en Hongarije een aan broederstrijd ten ondergaand, zelfzuchtig land. Hij beschrijft het van binnenuit, hij kende de aristocratie, de binnenlandse en de buitenlandse politiek, de kunstenaars, het landleven, de bosbouw, de jacht, de paardenrennen, de diners, de bals en ook de decadentie.

In zijn memoires, die pas na de val van het communisme werden gevonden en in 1993 voor het eerst zijn gepubliceerd, beschrijft hij hoe hij in zijn jonge jaren samen met zijn achterneef en boezemvriend Mihály Károlyi nachtenlang gokkend doorbrengt in de Kaszino Club in Budapest. Landgoederen en stadspaleizen wisselden 's nachts van eigenaar. De onuitgesproken regel was dat wat aan tafel verspeeld werd, binnen vierentwintig uur betaald moest worden. De familie Károlyi was zo bezorgd over het gedrag van Mihály dat ze een politieke carrière voor hem opstartte om hem bij de goktafel weg te houden. Als jongeman werd Miklós Bánffy door de familieraad, op initiatief van zijn desperate vader, een jaar naar een afgelegen landhuis verbannen omdat hij een al te losbandig leven leidde.

Miklós Bánffy werkt onder andere als ontwerper en intendant van de Budapestse opera. Hij zorgt ervoor dat Béla Bartók voor het eerst opgevoerd wordt (en ontwerpt daarbij het decor voor Bartóks *Blauwbaard*). In oorlogstijd is hij verantwoordelijk voor de organisatie van de gehaaste kroning van de laatste Habsburgkoning in Budapest. Over de Asterrevolutie in 1918 schrijft Bánffy dat hij 's nachts lawaai op straat hoort en denkt dat het marktkooplui zijn die hun kramen opzetten. De volgende ochtend ontdekt hij wat er aan de hand is: 'Toen mijn oude butler zich aandienende, meldde hij me drie dingen: mijn bad stond klaar, de revolutie was uitgebroken en Mihály Károlyi was nu minister-president.'

Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog reist Bánffy naar Engeland. Hij wil de Britten beïnvloeden Hongarije bij het vredesverdrag coulant te behandelen, maar strandt door geldgebrek in het spionnennest Den Haag. In Hongarije is de gematigd socialistische regering van zijn neef Mihály Károlyi gevallen. De macht is in handen gekomen van de radenrepubliek

onder leiding van Béla Kun. Bánffy kan niet terug zonder het risico te lopen aan de eerste de beste lantaarnpaal opgehangen te worden. Hij heeft geen cent en ziet in Nederland voor zichzelf drie mogelijkheden om in zijn onderhoud te voorzien: bij een manege paarden afrijden, in een café aan de slag te gaan als marqueur (biljartleraar) of als portretschilder proberen opdrachten te vinden. Hij kiest voor het laatste en leeft, arm als een kerkrat, zes maanden in Den Haag. In enkele Nederlandse huizen moeten nog portretten van zijn hand hangen.

Bánffy houdt een buitengewoon gunstig beeld van de Nederlanders over: ‘Wat een mensen waren dat, deze nuchtere, dappere onderdanen, ambachtslieden, winkeliers en kruideniers die hun kleine strook land verdedigden, waarvan het meeste met de toewijding van mieren heroverd was op de zee, in hun geloof en vrijheid nooit zwichtend voor wie dan ook, noch voor de gevreesde hertog van Alva noch voor de horden legers van de Zonnekoning. Ze boden zelfs Napoleon het hoofd... Slechts een paar miljoen zielen, maar wat een volk!’

Hij was misschien wel altijd in Nederland gebleven als er niet een telegram was gekomen van weer een andere neef, István Bethlen: ‘Kom onmiddellijk terug!’ Admiraal Horthy had de radenrepubliek van Béla Kun omvergeworpen en István Bethlen was premier van Hongarije geworden. Bánffy werd teruggeroepen om de positie van minister van Buitenlandse Zaken op zich te nemen. In de jaren 1921 en 1922 vervulde hij deze post totdat onenigheid met regent Horthy over het te voeren beleid te ver opliep en Bánffy ontslag nam. Hij schrijft hoe de invloed van de aristocratie, die over het algemeen een restauratie van de monarchie voorstond, onder Horthy taande en de Hongaarse lagere adel aan invloed won: ‘En gezegd moet worden dat deze lagere adel als klasse veel reactionairder was en veel meer gekant was tegen elke vorm van modernisering dan de aristocraten ooit geweest waren. Je kunt veel negatiefs over de Hongaarse aristocraten zeggen, maar vaststond wel dat zij nooit hun internationale visie verloren.’

Bij het verdrag van Trianon werd Hongarije buitensporig zwaar gestraft – was het anders gelopen wanneer Bánffy wél de middelen had gehad in Engeland de publieke opinie te beïnvloeden en niet voor de kost Hollandse dochters had moeten naschilderen? Transsylvanië, dat duizend jaar deel uitmaakte van het Hongaarse rijk (met uitzondering van de 150 jaar dat het een semi-onafhankelijk prinsdom was tijdens de Osmaanse bezetting van Midden-Hongarije), werd aan Roemenië toegekend. De Roemeense overheid voerde in 1921 een aantal wetten door die het eind van de oppermacht van de Hongaarse magnaten betekenden. Men mocht hooguit nog 300 hectare landbouwgrond bezitten. Alles daarboven werd

geconfisqueerd. Om overheidsfuncties en zelfstandige beroepen uit te oefenen diende men het Roemeens te beheersen. Driehonderdduizend Hongaren ontvluchtten Roemenië.

Miklós Bánffy daarentegen keerde in 1926 uit Hongarije terug naar Transsylvanië, waar zijn vader was overleden; hij nam het bewind over van Bonchida en de gereduceerde landerijen. Doordat de economische en politieke rol van de Hongaarse aristocraten in Transsylvanië was geminimaliseerd, richtten zij zich meer op een symbolische, sociale en culturele rol. Miklós Bánffy startte samen met János baron Kemény de *Erdélyi Helikon* (Transsylvaanse Helicon), een liberaal literair tijdschrift met Bánffy als hoofdredacteur en een kring van schrijvers die bij elkaar kwamen op het kasteel Marosvécs van Kemény. Bij die bijeenkomsten trad Carola baronesse Bornemissza vaak op als gastvrouw. Zij was een tegendraadse onafhankelijke vrouw van grote schoonheid, een combinatie waar velen niet tegen bestand waren. De echtgenote van baron Bornemissza werd Bánffy's grote verboden liefde. In zijn tussen 1924 tot 1940 geschreven trilogie vereeuwigde hij haar als Adrienne Milóth. Het werk verscheen aanvankelijk in negen delen, het eerste in 1934, en beleefde tot 1940 dertien herdrukken.

Bánffy en Kemény spanden zich in voor het verspreiden van de Transsylvaanse en Hongaarse literatuur en cultuur en voor het bij elkaar brengen van Roemeense, Saksische en Hongaarse schrijvers en kunstenaars. Bánffy droomde ervan dat Transsylvanië op een dag weer een semi-autonome staat zou kunnen zijn zoals het in de zeventiende eeuw was. De poging tot het vormen van een eensgezinde 'Transsylvaanse cultuur' liep in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog op de klippen door de agressieve cultuurpolitiek die het Derde Rijk uitoefende in gebieden waar Duitse minderheden woonden – onder andere door het subsidiëren van Duitstalige tijdschriften en literaire bladen in Transsylvanië, waarin de superioriteit van het Herrenvolk bezongen werd en op segregatie werd aangedrongen.

In de zomer van 1943 reisde Bánffy naar Boekarest om de minister van Buitenlandse Zaken te ontmoeten en de Roemeense regering te overtuigen tezamen met de Hongaren de zijde van de geallieerden te kiezen. Twaalf dagen duurden de onderhandelingen; toen braken de Roemenen ze af door onenigheid over de toekomst van Transsylvanië. Hitler vergaf het de anglofiële Bánffy niet. Aan het eind van de oorlog laadden de terugtrekkende Duitsers zeventien trucks vol met de kunstschaten van Bonchida, alvorens het paleis, inclusief de bibliotheek en het eeuwenoude archief, op te blazen. De Duitse colonne werd door de geallieerde luchtmacht gebombardeerd. In 1944 vluchtten Bánffy's echtgenote en dochter

naar Budapest, hij bleef achter in Transsylvanië in de hoop het stadspaleis in Kolozsvár (Cluj-Napoca in het Roemeens) te kunnen beschermen. Kort daarna sloot de grens tussen Roemenië en Hongarije en waren vrouw en kind onbereikbaar geworden.

In retrospectief blijkt de titelkeuze uit 1934 voor de trilogie even precies als omineus. Bánffy ontleende de titels aan het boek Daniël uit het Oude Testament, hoofdstuk 5: 25-28, waarin de laatste koning van Babylon, Belsassar, wordt veroordeeld omdat hij zich heeft verheven tegen God: 'Dit is wat er geschreven staat: *mene, mene, tekel, ufarsin*. En dit is wat het betekent: *mene* – God heeft de dagen van uw koninkrijk geteld en er een einde aan gemaakt; *tekel* – u bent gewogen en te licht bevonden; *peres* – uw koninkrijk is verdeeld en aan de Meden en de Perzen gegeven.'

Bonchida lag in as, de kunstschaten van de familie, het archief en de bibliotheek waren dankzij de nazi's vernietigd en ieder verder bezit was door de communisten onteigend; zijn boeken, zijn klasse en hijzelf waren ongewenst. In 1948 stierf Carola Bornemissza bij de nonnen in Kolozsvár. Bánffy bedolf haar graf onder de rode rozen. In 1949, het jaar waarin de gehele aristocratie in Transsylvanië uit haar huizen en van haar grond verdreven werd en met de stempel DO in hun identiteitspapieren tot paria's werden gestigmatiseerd, kreeg de 76 jaar oude Miklós Bánffy toestemming naar Hongarije te reizen. Het jaar daarop stierf hij in Budapest. Zijn stoffelijk overschot is op een goed moment bijgezet in het familiegraf bij de kapel van de Bánffy's op de begraafplaats Házsongárd in Kolozsvár, een paar honderd meter van het graf van Carola Bornemissza.

Bij het schrijven van dit voorwoord heb ik geput uit Bánffy's memoires *Phoenix Land* (Londen, 2003), uit het voorwoord bij deze memoires door Patrick Thursfield en uit mijn eigen boek *Kameraad Baron*.

Geteld, geteld

'... Op zekere dag werd in het koninklijk paleis een groot feest aangericht, er was een overvloed aan heerlijkheden, de gasten dansten en dronken wijn, ze prezen en bespotten hun goden van goud en zilver, van brons, ijzer, hout en steen, en beschimpten elkaar.

In datzelfde uur verscheen er een vurige mensenhand die op de wand van het koninklijk paleis schreef. De tekens verschenen langzaam op de muur, totdat ten slotte te lezen was: De dagen van uw koningschap zijn geteld...

Maar niemand zag het teken aan de wand, want zij waren besconken van de wijn en van hun getwist, want zij twistten over hun goden van goud en zilver, van brons, ijzer, hout en steen...'

Eerste deel

Het licht op die mooie zonnige namiddag vroeg in september was zo hel dat een enkele leeuwerik, dronken van de felle schittering, keer op keer opvloog naar de stralende hemel om daar een ogenblik te klapwieken, dan een duik uit de hoogte te maken, laag over de grond te scheren en telkens opnieuw omhoog te zwenken. Ze dacht zeker dat het nog zomer was.

Maar alles was ook nog groen, zelfs de gele stroken op de maaivelden waren tot leven gebracht door het onkruid dat als een groenig email over het veld lag en het land bezaaide met korte resedakleurige wuivende halmen waar een enkele verlate klapproos parmantig boven uitstak.

Op de flauw hellende heuvels die links van de brede hoofdweg tot aan de rivier de Maros liepen en rechts van diezelfde weg ver achter de groene wei buikig omhoogwelfden – ook daar was alles nog groen, de vruchtboemen en het bos dat als een kroon op de heuveltop lag. Niets duidde op de naderende herfst, behalve wat rossige struikjes en de vruchten van de overrijpe kardinaalshoed die als vlammend oranje druppels tussen de enigszins verwelkte bladeren hingen.

De weg die tussen de drassige wei en de helling ingeklemd lag, zag wit van het stof dat ook de planten in de berm bestrooid had: de blaadjes van de vederdistel waren ermee gevuld, de rode bergsla en de wijd uitwaaiende bladeren van de grote klis waren erdoor bedekt.

Het was die dag zondag, en toch was het rond de middag druk op de weg. Het ene na het andere rijtuig haastte zich richting Vásárhely, maar er reden ook heel wat ratelende boerenkarren met slechts een enkel paard ervoor. Geen wonder, het was immers een belangrijke dag in de stad: iedereen spoedde zich naar de paardenrennen, waarbij de koetsen grote stofwolken achter zich deden opwaaien.

Het was stil geworden. Deze namiddag reed er nog slechts één koets op deze hoofdweg – de weg die oostelijk van Vásárhely richting Balavásár leidde over de berg de Vácmán, en die na de splitsing naar Nyárádszereda voerde –, een huurrijtuig met een driespan ervoor.

In het ruime binnenste van het oude rijtuig, eigendom van de fiakerkoetsier uit Vásárhely, leunde een jongeman op zijn gemak achterover. Zijn naam was Bálint Abády. Hij had een gemiddeld slank postuur, er lag

een lange jas van grove zijde om zijn schouders, dichtgeknoopt tot aan de kin. Hij had zijn hoed afgenomen, de breedgerande vilthoed die in die tijd na de Afrikaanse Boerenoorlog in de mode was gekomen. De zon legde een rossige glans over zijn golvend blonde haar. Hoewel zijn blauwe ogen en lichte haardos het tegendeel deden vermoeden, was hij een uitgesproken oosters type met zijn licht terugwijkend en sterk gewelfd voorhoofd, zijn brede gezicht en zijn amandelvormige ogen.

Bálint was niet bij de paardenrennen geweest, maar kwam van het station, op weg naar Vár-Siklód, waar na de races een grote bijeenkomst zou zijn bij de familie Laczók, en 's avonds een bal.

Met de trein van drie uur was hij uit Dénestornya gearriveerd, hoewel zijn moeder hem een rijtuig en een span paarden had aangeboden voor de reis. De jongeman hoorde aan haar stem dat het aanbod welgemeend was, maar dat ze toch geruster zou zijn als hij haar geliefde paarden niet meenam. Ze had ze allemaal zelf grootgebracht en verzorgd in de beroemde oude stoeterij, en ze koesterde de dieren alsof het haar kinderen waren. Bálint wist heel goed hoe ze hen altijd behoedde voor te veel inspanning, kou, vreemde stallen en het onberekenbare gedrag van andere dieren. Om die reden had hij gezegd dat hij liever de middagtrein nam, want, zei hij, het was nogal een eind rijden van Dénestornya naar Vásárhely en nog verder, naar de paardenrennen op het veld bij Szentgyörgy, meer dan vijftig kilometer in totaal, en dan nog terug naar de stad en nog tien, vijftien kilometer naar het huis van de familie Laczók – de paarden uitspannen, voederen, welnee, dat was niet de moeite waard, hij ging liever met de middagtrein. Bovendien was hij er dan iets eerder dan de anderen, er zouden vast ook politici zijn die hij wilde leren kennen en met wie hij zaken te bespreken had.

‘Goed, jongen,’ had zijn moeder gezegd, ‘als je het zo wilt en niet anders, maar je moet weten dat ik je heel graag mijn paarden meegeef!’

Dit zei ze, maar het was duidelijk dat ze zijn voorstel graag aanvaardde.

Zo reisde hij nu langzaam in de huurkoets richting Vár-Siklód, omringd door het geluid van rinkelende paardenbellen. Het was aangenaam om zo kalmpjes voort te sukkelen langs de lange lege weg, waar het sluiersachtige stof van de weg achter de koets bleef hangen om daarna aarzelend over de maaivelden uit te waaiëren, langs mijmerende koeien die met grote bruine hertenogen tussen het nagras stonden te herkauwen en hun koppen ophieven zodra het rijtuig lichtjes rinkelend voorbijkwam.

Heerlijk was het om hier zo stilletjes voort te rijden en zich over te geven aan het gevoel om na zoveel jaar weer thuis te zijn en steeds dichterbij het reisdoel te komen waar hij na lange tijd zoveel oude vrienden zou ontmoeten.

Na zijn eindexamen in het Theresianum te Wenen had hij weliswaar thuis in Transsylvanië aan de universiteit van Kolozsvár gestudeerd en hier ook zijn doctorstitel behaald, maar daarna verbleef hij enkele jaren in het buitenland. Eerst in Wenen, waar hij zich voorbereidde op zijn diplomatenloopbaan, vervolgens een jaar als dienstplichtig soldaat en daarna weer twee jaar als attaché in het buitenland.

En toen kwam het kiesdistrict Lélbánya vrij. Hij kreeg het mandaat als afgevaardigde van dat district in het nationale parlement aangeboden, en dat leek hem een goede keus. Het was beter zo. Zijn diplomatieke betrekking in het buitenland zou nog jarenlang nauwelijks inkomen opbrengen en uit de beperkte toelage die hij van zijn moeder ontving, kon hij amper voldoen aan zijn maatschappelijke verplichtingen.

Het viel haar zwaar hem dat geld te doen toekomen, al had ze nog zoveel land en bezit – ruim zesduizend hectare naaldbos onder aan de Vlegyásza-berg, bij Dénestornya ruim een hectare die Kanaän werd genoemd, vruchtbare landerijen in de driehoek tussen de rivieren de Aranyos en de Maros, verder wat kleinere stukken hier en daar, zoals het meer bij Lélbánya, voor driekwart haar eigendom – maar hoe groot het bezit ook was en hoe zuinig ze ook leefde, ze had nooit geld. Het was dus veel beter om weer thuis te komen wonen, hier kon hij immers ook met minder geld een zorgeloos leven leiden, en zijn kennis en buitenlandse ervaringen zouden misschien ook hier hun nut kunnen bewijzen. Toen hij daarom dit voorjaar 1904 tijdens zijn verlof in Dénestornya bij zijn moeder bezocht werd door de prefect van het district Maros-Torda, en gevraagd werd om als volksvertegenwoordiger de vrijgekomen zetel in Lélbánya in te nemen, twijfelde hij slechts kort. Hij deed zijn toezegging echter op één voorwaarde: hij zou onafhankelijk zijn, niet gebonden aan een partijprogramma, want hoewel hij de verwoestende partijruzies in Budapest alleen uit de kranten kende, wist hij dat de partijen sinds 1902 oorlog voerden in het Hongaarse parlement, en al twee regeringen hadden weggevaagd. Zelfs vanaf deze afstand stond het hem tegen om zich te onderwerpen aan enige partijdiscipline of partijvoorkeur.

De prefect maalde er niet om. Natuurlijk mocht Bálint onpartijdig zijn, als hij maar bereid was de afspraken van het Compromis van 1867 na te komen. Met geen woord repte de man over zijn eigenlijke beweegredenen: dat er in geen geval een kandidaat van de oppositie mocht worden gekozen, en ook geen wildvreemde zoals bij de laatste verkiezingen, toen het district door de partijleiders in Budapest zo'n beetje bij opbod werd verkocht. Een rottig dwergdistrict was Lélbánya, maar ooit heette het een koningsstad en daarom had het nog steeds het voorrecht zich door een verkozen afgevaardigde in het parlement te laten vertegenwoordigen.

Vandaag de dag was het nog slechts een stoffig plattelandstadje met nauwelijks driehonderd kiesgerechtigden die elkaar in twee of drie groepen bevochten en die elk een eerzuchtige geldschietster uit Budapest voordroegen, om hem tot het allerlaatste ogenblik geld uit de zak te kloppen door hem de stuipen op het lijf te jagen met de tegenkandidaten van de andere partijen en met een steeds opduikende brallende revolutionair, die zonder enige overtuiging, enkel en alleen om deze reden tegen hem in de strijd werd geworpen. Tot grote schande van de provincie was het zelfs al eens gebeurd dat deze nepkandidaat werd gekozen, omdat een geldschietster, moe van het spekken van de plaatselijke kas, op het laatste moment besloot zich terug te trekken.

Maar de kandidatuur van Bálint Abády betekende hoegenaamd geen bedreiging. Vroeger had het stadje een mijn, maar die was allang gesloten, de zilte landbouwgrond in de buurt was van slechte kwaliteit, en de inwoners van Lélbánya werkten tegenwoordig vooral als rietsnijders bij het nabijgelegen meer, onderdeel van het landgoed Abády. Tegen de eigenaar van de rietvelden konden zelfs de meest bloeddorstige en geldzuchtige campagnevoerders niets beginnen, want als de eigenaar het riet verkocht, konden de 'burgers' van Lélbánya net zo goed hun biezen pakken en gaan bedelen. Uiteraard hoefde de jongeman hier niets van te weten. De prefect vertelde hem alleen wat algemene dingen, en bediende zich daarbij van grandioze woorden als plicht, roeping en vaderlandsliefde. In aanwezigheid van de weduwe Abády suggereerde hij zijn goede wil en medeleven door zijdelings de aandacht te vestigen op de voordelen van Bálints thuiskomst – als haar zoon weer in het land was zou hij weer dicht bij zijn moeder zijn, en zijn honorarium als parlamentslid was ook niet te versmaden, het zou weliswaar niet veel zijn, maar toch beter dan niets, en de verkiezingen zouden ongetwijfeld eenstemmig zijn, dus dat zou hun niets kosten. Pas na dit staaltje overredingskunst klopte hij aan bij Kristóf Ázbej, de stalmeester van de gravin. Ook tegen hem zei hij slechts het hoognodige: dat hij er goed aan zou doen iemand naar Lélbánya te sturen en de waarde van het riet voor deze herfst zo opvallend mogelijk te laten taxeren, om zo de indruk te wekken dat er een verandering op komst was met betrekking tot het verkopen van de oogst. Dat zou die ongezeglijke burgerlui leren.

En zo geschiedde. Bálint Abády had in die tijd nog niet het flauwste vermoeden waarom zijn kiezers zo uitbundig juichten bij zijn komst.

De vuige verbanden van het leven waren hem in het algemeen niet erg bekend. Dat had hij deels aan zijn karakter te danken, maar ook aan zijn opvoeding. Acht lange jaren had hij in zijn kindertijd op kostschool in het voorname Theresianum gewoond, en de vakanties bracht hij zonder uitzondering in het dorp door, op het kasteel van Dénestornya. Ook later, in

zijn studietijd, op de diplomaten­school en tijdens de wisselende stations in zijn diplomaten­loop­baan kreeg hij niet veel anders te zien dan de oppervlakte van het bestaan. Hij had als het ware in een planten­kas geleefd, in een wat kunstmatige, geïsoleerde sfeer, waar slechtheid, egoïsme en hebzucht zich slechts gemaskerd vertoonden en alleen met een scherp en ge­oefend oog konden worden waargenomen.

Nu hij achteroverleunde in de oude landauer van de fiakerkoetsier dacht hij echter alleen aan het feit dat hij weer thuis was en hier definitief zou blijven. Zonder specifiek doel begon hij te bedenken hoe hij zijn kennis en ervaring uit het buitenland hier van nut kon laten zijn. In Duitsland had hij kennis­ge­maakt met verschillende soorten coöperaties, en met het begrip Homestead, de bescherming van erfpacht en boeren­leen­rechten, waarover hij al gesproken had tegen zijn kiezers. Dergelijke gedachten gingen door Bálints hoofd, maar zonder duidelijke richting, – daarvoor was het uitzicht te aangenaam, het zonnige weer te prachtig en de hemel veel te blauw.

Zijn gedachten werden onderbroken toen ze langzaam werden inge­haald door een gesloten huurkoets met aanhoudend rinkelende ruitjes. Hij werd getrokken door twee oude, stakige bruine paarden, beide met een flinke buik, mogelijk omdat ze drachtig waren, maar misschien omdat hun voer alleen uit stro bestond. Op de bok van het ouderwetse rijtuig zat een bejaarde koetsier in een weliswaar vale, maar enkellange gegalonneerde kersenrode jas, zoals de mode in de jaren zestig nog voorschreef, met op zijn hoofd een afgedragen ronde hoed, waarvan de struisvogelveren nog slechts voddige pluïsjes waren. De oude zat kromgebogen op de bok en zijn schommelende hoofd leek almaar ja te knikken.

Nu kwam deze karos naast de landauer rijden. Achter de hermetisch gesloten ruiten werd een jong dienstmeisje zichtbaar met een grote mand op schoot, en achterin zat een dor en breekbaar oud vrouwtje in de kussens. Bálint herkende haar meteen en boog groetend zijn hoofd, maar de oude dame blikte niet terug. Met samengeknepen ogen en gefronste wenkbrauwen tuurde ze over het hoofd van haar dienstbode heen in het oneindige niets, haar lippen getuit alsof ze floot. Het was de oude mevrouw Sarmasághy, tante Lizinka genoemd omdat ze dankzij haar vele broers en zusters inderdaad de tante was van bijna twee hele generaties. Toen hij haar zag, werd hij overspoeld door herinneringen, te beginnen bij de eerste keer dat zijn moeder hem meenam op bezoek bij tante Lizinka in Kolo­zsvár. Zelfs nu hij eraan terugdacht, rook hij nog de muffe, benauwde kamerlucht die hem tegemoetkwam toen hij binnenstapte en tante Lizinka zag zitten in een ruime armstoel, haar rug gericht naar het immer gesloten raam. Hoewel ze kerngezond was, had ze vanwege haar

buitengewone vrees om kou te vatten nog een dubbele wand van Italiaans glas tussen haar stoel en de ramen laten opstellen. Ze was gewikkeld in een onoverzichtelijke wirwar van sjaals, kleden en doeken, en op haar hoofd droeg ze een zwart kanten mutsje met een kussentje eronder ter hoogte van haar voorhoofd, stevig vastgezet door een enorme strik onder haar kin. Het smalle gezichtje was nauwelijks zichtbaar, alleen de zwartglinsterende oogjes, de haviksnus en de bloedeloze, smalle lippen met de stervormig lijntjes in het midden. Het jongetje voelde paniek opkomen bij de aanblik van het heksachtige vrouwtje dat met een smal gezicht en een haakneus, maar zonder lichaam, als een toverkol uit de sprookjes rondzweefde tussen al die lappen. De kleine Bálint kreeg een zetje van zijn moeder. ‘Geef tante Lizinka eens een keurige handkus!’ zei ze, waarop hij met enige afkeer een kusje drukte op het schrale, naar kamfer ruikende handje. De beproeving was echter nog niet voorbij. Plotseling schoot uit de lappenberg een klauwtje naar voren, met onbegrijpelijke kracht werd het jongetje dichtbij getrokken en kreeg hij een stevige natte zoen op zijn voorhoofd. Nog lang nadat ze afscheid hadden genomen, voelde hij de kleffe pakkerd koud opdrogen, maar keurig opgevoed als hij was durfde hij zijn voorhoofd niet af te geven.

In een flits schoot hem dit alles te binnen bij het zien van de oude vrouw, met veel andere herinneringen die de oude dame later zelf vertelde, of die hij van zijn grootvader, graaf Péter Abády, een neef van tante Lizinka, had gehoord. Een glimlach gleed over Bálints gezicht toen hem een bijzonder hilarische geschiedenis voor de geest kwam.

Ten tijde van de vrijheidsstrijd, zo rond 1848, was de jonge Lizinka Kendy net getrouwd en daarmee mevrouw Sarmasághy geworden. Stapelverliefd als ze was op haar echtgenoot, Mihály Sarmasághy, die uiterwaard in het leger diende, en als vanzelfsprekend majoor was (zoals iedereen in die dagen), volgde ze haar man in een koets achter het front aan. Zo gebeurde het dat ze in augustus 1849 ook bij de smadelijke capitulatie te Világos aanwezig was, waarmee een einde kwam aan de Hongaarse revolutie van 1848. Zodra de geestdriftige patriotse vernam dat Görgey de wapens had neergelegd, spoedde ze zich naar het Bohus-kasteel waar de onderhandelingen plaatsvonden, stormde ze de grote zaal binnen, en vloog ze voor het oog van alle aanwezige Hongaarse en Russische officieren op Görgey af, waarbij ze hem met haar typische schrille, snerpende stem toeriep: ‘Mijnheer de gouverneur! U bent een verrader!’ Zo’n vermetel vrouwspersoon was Lizinka. En kwaadspreken kon ze ook. Omdat ze de grote vrijheidsstrijder Lajos Kossuth niet mocht, vertelde ze iedere keer dat zijn naam genoemd werd, haar grote waargebeurde verhaal. Ze waren in Debrecen en het gerucht ging dat de Russen naderden, tot ieders ont-

stemming. In deze neerslachtige sfeer hield Kossuth een toespraak in de Nationale Vergadering, om de bedrukten moed in te spreken. Volgens tante Lizinka zei de grote voorman het volgende: ‘Geen angst! Mihály Sarmasághy is in aantocht met dertigduizend dappere houwdegens.’ Misschien vertelde ze het op deze manier vanwege de alliteratie. Hoe dan ook, na deze woorden brak de menigte in gejuich uit, ook al zat de bewuste majoor Sarmasághy boven in de galerij, zonder enig gezelschap behalve dat kleine vrouwtje van hem, dat echter in vitaliteit niet onderdeed voor menig soldaat.

Na de revolutie, waarin haar man gevangen was genomen, had ze eigenhandig alle gecompliceerde mijnbouwkwesties in orde gebracht die haar schoonvader bijna de kop hadden gekost. Ze liep hoogstpersoonlijk de rechtbanken af en bevocht de onteigeningsprocedures om tot een schadeloosstelling te komen, ze praatte haar echtgenoot vrij uit de gevangenis te Kufstein, ze bestudeerde en bezigde alle termen en wetten, *Approbata*, *Compillata*, keizerlijke Patenten, mijnbouwreglementen en Verordeningen, en vertegenwoordigde haar eigen zaak voor iedere rechter van Vásárhely tot Wenen.

Nu het rijtuig van de oude vrouw voorbijreed, kwam dit alles als een flits opduiken uit zijn geheugen.

Maar de nostalgische overpeinzingen waren hiermee niet voorbij. Van tante Lizinka was het een kleine sprong naar haar neef, Bálints grootvader, waar ze een paar keer per jaar op bezoek ging.

Hij zag de twee voor zich, zoals ze samen op de veranda van het landhuis in Dénestornya tussen de Griekse zuilen zaten, tante Lizinka als altijd ingepakt in verstikkende sjaals en doeken, met opgetrokken knieën in een grote armstoel met diepe kussens, net een grote waakhond in zijn mand. Grootvader Péter Abády zat tegenover zijn nicht in de rieten stoel met de hoge rechte leuning, rustig en op zijn gemak, en altijd kaarsrecht. Uiteraard rookte hij een sigaar, zoals hij de hele dag door stilletjes sigaren rookte uit een gesneden meerschuijmen sigarenhouder met traditionele motieven. De oude vrouw vertelde een nieuwe roddel, zoals ze altijd roddels te vertellen had die Bálint als jongetje niet begreep, maar waarop zijn grootvader vaak gekscherend reageerde en spottend glimlachte: ‘Dat is wel erg veel lelijks op een hoop, beste Lizinka, ik zou er nog niet de helft van geloven!’, met als enige gevolg dat de oude mevrouw Sarmasághy bleef volhouden en bij hoog en bij laag beweerde dat het toch heus echt waar was, echt eerlijk waar, ze wist het zeker! Maar de oude heer schudde slechts glimlachend zijn hoofd, want hoewel de praatjes van Lizinka niet fraai waren, was haar manier van vertellen erg vermakelijk.

Dit alles gebeurde in Dénestornya, waar zowel Bálint als zijn grootva-

der woonde. De oude Péter Abády woonde echter niet in het kasteel op de heuvel, maar in het lager gelegen landhuis, dat eind achttiende eeuw door zijn grootvader, de overgrootvader van Bálint, was gebouwd in de tijd dat de familie Abády zich vertakte en het bezit werd verdeeld. Het huwelijk van Bálints ouders was dan ook een gebeurtenis van belang geweest voor de beide families, omdat het aloude landgoed daardoor weer onder één beheer kwam. Het grote kasteel en driekwart van het landgoed waren eigendom van Bálints moeder, ook een Abády, en zo werden door haar echtverbintenis met de zoon van Péter Abády het familiedomein te Dénestornya en het bosrijke landgoed in de bergen boven de Szamos weer met elkaar verenigd.

De oude Péter had zijn eigen deel aan zijn enige zoon overgedragen bij diens huwelijk. Alleen het landhuis en de tuin had hij zelf gehouden, en toen zijn zoon stierf, peinsde graaf Abády er niet over om het beheer over het gehele landgoed weer op zich te nemen en opnieuw de lasten van het bezit te dragen. Hij liet dit alles graag over aan zijn schoondochter, de weduwe.

Ook weigerde hij aanhoudend om weer in het kasteel te gaan wonen, al drong zijn schoondochter nog zo aan, en al was ze lichtelijk beledigd dat haar schoonvader niet naar haar luisterde.

Bálint begreep pas later dat de oude heer hiermee een wijze beslissing nam – zijn moeder was de goedheid zelve, maar met haar ongedurige temperament zou ze de vrede niet lang hebben bewaard als ze met de oude graaf onder één dak had gewoond.

Wat evenmin veranderde na de dood van Bálints vader, waren de maaltijden op woensdagmiddag die de oude graaf altijd in het kasteel gebruikte, en de zondagmiddag, die juist altijd in het landhuis bij grootvader werd doorgebracht.

Zodra het jongetje wat groter werd, ging hij ook buiten deze vaste tijden om op eigen houtje bij zijn grootvader op bezoek, soms zelfs door aan zijn huisonderwijzers te ontsnappen. Het was niet moeilijk om weg te komen, vooral omdat het kasteelpark tot onder aan de heuvel liep en slechts van grootvaders tuin werd gescheiden door de begraafplaats van de gereformeerde kerk. Twee muren, niet bepaald hoog en behoorlijk vervallen, waar hij met gemak overheen klom, waarbij hij speelde dat hij een stille-tjes sluispende roodhuid was, de onbevreesde Barrevoet die moeiteloos een duizelingwekkend hoge toren trotseerde, in werkelijkheid een nauwelijks anderhalve meter hoge muur.

Het ontging de oude graaf niet dat zijn kleinzoon soms smoezelig en met steenpoeder bedekt bij het huis verscheen, maar hij informeerde nooit langs welke weg hij gekomen was en greep alleen in als hij een

scheur in Bálints kleding bemerkte – dan liet hij het euvel gauw door de kokkin repareren, zodat de jongen er geen last mee zou krijgen, en zorgde hij er bij het afscheid voor dat de immer gesloten tuindeuren voor de gelegenheid door een bediende werden opengezet.

Toen Bálint nog kleiner was, werd hij vooral door zijn maag naar het landhuis gelokt, en iets minder door de wens zijn grootvader te ontmoeten. Hij kon er altijd op een lekker hapje rekenen, op welk moment van de dag hij ook aankwam. Versgebakken donkerbruin roggebrood met een dikke laag verse zure room, koude buffelmelk, of een stuk koek dat was overgebleven van het toetje van de vorige dag. Heerlijk was dat! Hij had altijd, altijd honger in die tijd, en in het kasteel was het personeel door zijn moeder geïnstrueerd om hem geen eten te geven tussen de maaltijden door. Toen hij groter werd, voelde hij zich echter steeds meer aangetrokken door het gezelschap van de oude man, die vriendelijk en begrijpend met hem sprak terwijl hij steevast zijn pijp rookte en de kwajongensstreken van zijn kleinzoon met een milde glimlach aanhoorde zonder ze ooit door te vertellen.

Als Bálint rond de middag kwam, was graaf Péter bij goed weer op het terras te vinden, en bij kou in de bibliotheek, waar hij altijd zat te lezen, meestal wetenschappelijke teksten. De oude graaf was geabonneerd op een serie tijdschriften en het was verbazingwekkend hoe eigentijds zijn belangstelling en kennis was in deze tijd van veelsoortige technische ontwikkelingen en opzienbarende ontdekkingen. Hij liet zich niet storen door het bezoek van zijn kleinzoon en liet hem graag en met verstand van zaken delen in zijn meest recente leeservaring, maar hij kon helder en begrijpelijk vertellen over de meest uiteenlopende onderwerpen. De ontdekkingsreizen in Afrika en Midden-Azië speelden een centrale rol in zijn verhalen, maar hij was vooral geïnteresseerd in de technische ontwikkelingen van de nieuwe tijd, en in verband hiermee kwam hij soms met wiskundige stellingen die hij zo glashelder uitlegde dat zijn opgroeiende kleinzoon er geen moeite mee had en de wiskundige berekeningen later in het Theresianum bijna als oude bekenden begroette. Misschien was deze verre kindertijd de oorsprong van Bálints belangstelling, die hem altijd was bijgebleven.

Als hij in de ochtend langskwam, trof hij zijn grootvader meestal in de tuin. De oude graaf verzorgde zelf zijn rozen, hij snoeide en entte ze met eigen hand en met veel liefde, en ze waren prachtig, veel mooier en voller dan de rozen van de tuinman en zijn legertje tuiniers in het kasteelpark. Nu Bálint eraan terugdacht, zag hij zijn grootvader bijna in levenden lijve voor zich oprijzen tussen de bloemen, altijd gekleed in een lang ruwlinnen schort en met een grote, boers aandoende strooien hoed op zijn nog

altijd volle golvende witte haardos. Het licht speelde in zonnige tinten over zijn gezicht en gaf zijn fijne trekken een jeugdige glans. Een smalle dunne neus, groengrijze ogen, die bijzonder licht aandeden omdat zijn wenkbrauwen ondanks zijn hoge leeftijd nog zwart waren, evenals de puntig gedraaide kleine snor boven zijn fijn gewelfde mond. Als Bálint zijn best deed, kon hij zich zelfs de geur van haarlotion voor de geest halen, de kenmerkende geur die hij rook als grootvader zich bukde om een kus van kleinzoon in ontvangst te nemen.

Wat had hij altijd een glad gezicht! De oude graaf was er altijd heel kien op om schoon en goed verzorgd te zijn. Hij grapte wel eens dat een jongeman af en toe vuil mocht worden maar dat een oude man zelfs opgepoetst nog afstotelijk kon zijn. Elke dag gebruikte hij Engelse mesjes om zich te scheren, zeven stuks, genummerd voor elke dag, en opgeborgen in een langwerpige groene geitenleren doos.

Als de jongen op zondagmiddag al voor het middagmaal langskwam, trof hij soms enkele boeren bij zijn grootvader op de veranda aan, die met de hoed in de hand voor de oude graaf stonden en hun kwesties aan hem voorlegden. Als Bálint bij zulke gelegenheden opdook, gebaarde zijn grootvader dat hij erbij mocht blijven, mits hij stilletjes op de divan ging zitten. Ze kwamen niet alleen uit het eigen Dénestornya, maar ook uit andere dorpen in de omgeving, zowel Roemenen als Hongaren, en soms zelfs schaapherders uit de bergen. Ze kwamen bij de oude Péter Abády voordat ze een advocaat opzochten, want hij stond wijd en zijd bekend als een rechtvaardig iemand, en ze vertrouwden erop dat hij hun recht zou doen. Hij stond altijd voor hen klaar en hoorde de klachten aan terwijl hij onbeweeglijk en met rechte rug in zijn stugge rieten stoel zat, de benen over elkaar, waarbij de zoom van zijn broek iets omhoog schoof over de ouderwetse zachtleren laars. In zijn mondhoek hing de onmisbare meerschuimen pijp en zo luisterde hij aandachtig naar de ellenlange monologen, zonder een woord te zeggen. Zo nu en dan stelde hij een vraag of wees hij met een enkel woord de tegenstribbelende en ongeduldige tegenpartij terecht, maar dit was bijna niet nodig, de mensen gedroegen zich bijzonder voorkomend, en als ze allemaal uitgesproken waren, gaf de oude graaf zijn adviezen in de betreffende zaak.

Hij sprak met grote wellevendheid Hongaars en zo nodig ook Roemeens, en de twistende partijen legden zich meestal neer bij zijn oordeel, maar wat de uitkomst ook was, allemaal gaven ze de graaf bij het afscheid een handkus. Ook de kleine Bálint werd op deze manier begroet, en hij was er niet erg van gediend, maar de oude heer sprak hem in het Frans toe dat hij zijn hand niet moest wegtrekken, ze mochten eens denken dat hij een afkeer van hen had, en zich beledigd voelen.